

УДК 331.52:339.922

Чекушина Ю.В.

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПРАЦІ ТА
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ (ОГЛЯД НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ)**

Стаття присвячена аналізу наукових робіт та публікацій українських, російських та німецьких науковців з проблем функціонування ринків праці в контексті глобалізації економічних відносин.

The article is devoted to the analysis of scientific works and publications of Ukrainian, Russian, and German scientists on the topic of the problems of labor market functioning in the context of globalization of economic relations.

Однією з найскладніших соціально-економічних проблем в умовах ринкової трансформації економіки України є формування ринку праці. На сучасному етапі існує потреба дослідження процесу формування національного та світового ринків праці. На перший план при цьому виходять проблеми зменшення обсягів прихованого безробіття, прогнозування та регулювання неформальної зайнятості, нелегальної трудової міграції, нейтралізації негативних економічних та соціальних наслідків безробіття, розробка пропозицій та рекомендацій щодо підвищення ефективності державного регулювання сфери зайнятості у контексті сучасних процесів глобалізації економічних відносин.

Зайнятість та ринок праці здавна були об'єктом дослідження економічної науки. У вітчизняній та зарубіжній літературі існує чимало фундаментальних праць, присвячених їх вивченню, а наприкінці ХХ ст. економічна наука приділяє значну увагу механізмам функціонування ринку праці у перехідних економіках. Українські вчені останнім часом адекватно реагують на дослідження відповідних міжнародних організацій та науково-дослідних установ щодо визначення нових світових тенденцій на ринку праці. Про це свідчать публікації в науковій та професійно спрямованій літературі, які можна класифікувати так: теоретичне обґрунтування концепції впливу глобалізації; моделювання і сегментація; визначення причинно-наслідкового зв'язку світових проблем з національними.

Розглянемо наукові доробки деяких авторів детальніше.

Надамо теоретичні концепції у їх географічному ракурсі, тобто проаналізуємо специфіку наукових підходів авторів різних країн, наприклад, України, Росії, Німеччини.

Аналіз публікацій українських науковців свідчить, по перше, про намагання примиритися з фактом розвитку глобалізації економіки як сталого процесу [2], по-друге, знайти адекватні заходи його пом'якшення [5] і, по-третє, розробити ефективну систему економічної безпеки країни [6]. Українські "глобалісти" вважають, що глобалізація економіки, загострення міжнародної конкуренції, по-новому поставили з 90-х років ХХ ст. проблеми регіонального і національних ринків праці, політику міжнародних і національних інститутів, пов'язаних з регулюванням зайнятості населення. На перший план виходить питання гнучкості праці, її більшого пристосування до прискореної зміни структури і технологічної бази виробництва. Вирішення цієї проблеми тісно пов'язане з необхідністю підтримки зайнятості, обмеження безробіття, розширення перепідготовки працівників, а також забезпечення їхньої соціальної захищеності.

Сьогодні можна погоджуватися або ні з самим фактом глобалізації економіки але не можна ігнорувати прояви відповідних процесів. Як вважає доктор економічних наук Р.В. Кучуков (Москва), глобалізація охоплює такі сфери економічних відносин [4]:

- міжнародна торгівля: товарами, послугами, технологіями;

ECONOMIC THEORY

- міжнародний рух факторів виробництва: прями інвестиції, капітал, праця;
- міжнародні фінансові операції: кредити, операції з валютою, цінними паперами, залучення коштів.

Також вчений висвітлює такі можливі тенденції глобалізації економіки:

1. Прискорення руху міжнародних факторів виробництва стало поштовхом інтернаціоналізації виробництва і фінансів. Вони містять не тільки територію, як це відбувалось на минулих етапах, а й господарюючих суб'єктів різних країн, діючих в різних сферах.
2. Посилення динамізму процесів інтернаціоналізації призводить до інтеграції капіталу багатьох країн в різних формах і проявах; у свою чергу ці процеси сприяють закріпленню зв'язків національних економік окремих країн.
3. Синхронізація розвитку економіки окремих країн висвітлює прояви світової фінансово-економічної кризи в окремих сегментах міжнародної системи економіки та фінансів.
4. Формування в результаті кризи могутніх інерційних та автономних сил блокує всі зусилля національних держав і міжнародних організацій у сфері подолання кризового розвитку.

Науковці Німеччини на противагу російським економістам не приділяють багато уваги глобалізації саме економічних відносин. Найбільша частина з них вважає, що глобалізація торкається політики країн та психології людини. Наприклад, К. Децер ввів до наукового обігу поняття "Номо оекономікус" щодо типу людини, який домінує в сучасному суспільстві багатьох країн [8].

Українські вчені вважають, що найбільш важливим сегментом у сфері праці є категорія зайнятості, бо проблема працевлаштування постає в різних країнах світу найбільш гостро.

Модернізація старих і створення нових галузей економіки призвели до якісної зміни структури зайнятості. Починаючи з 70-х років, головна тенденція трансформації її галузей була схожою для всіх розвинених країн, але вона відрізнялася залежно від низки чинників: економічна політика, стратегія фірм та галузева структура зайнятості, що утворилась на початку 70-х рр.

У результаті, в рамках загальної тенденції переливу робочої сили з виробничих галузей в сферу послуг, утворилися різні національні типи структури зайнятості. У англосаксонських країнах сформувалась так звана "інформаційна" модель структури зайнятості, в якій сфера послуг стала провідним елементом. У 1996 р. в цій галузі було зайнято у Великій Британії – 70% робочої сили, в США і Канаді – 73%.

Друга модель, що отримала у науковій літературі назву "інформаційно-індустріальної", представлена Японією та низкою країн Західної Європи (ФРН, Францією). Хоча тут також скорочувалась зайнятість в обробній промисловості, вона, однак, залишалась на досить високому рівні. У Японії в середині 90-х у сфері послуг було зайнято 58,4%, в ФРН – 63, у Франції – 69, в Італії – 62%, при цьому великий відсоток (більше за чверть) належить до категорії самостійних зайнятих.

Одна з основних відмінностей між цими моделями зайнятості проявляється у структурі організації провідного сектору сфери послуг – інформатиці: там у всіх розвинених країнах спостерігаються найбільш високі темпи приросту зайнятості. У США, Канаді і Великій Британії інформатика є самостійним сектором, у якому в 1992 р. було зосереджено відповідно 48,3%; 45,7%; 45,8% всіх зайнятих у сфері послуг. У Японії і ФРН, в країнах з економікою, що динамічно розвивається, показник значно нижчий (відповідно 32,2% і 28,4%). Це пояснюється головним чином тим, що в цих країнах обробка інформації інтегрована безпосередньо у виробничий процес. Зростання

зайнятості у сфері інформатики пов'язане з перетворенням знання й інформації в основне джерело підвищення продуктивності праці і економічного зростання. Саме тому галузь інформаційних послуг вважається стратегічною в новій економіці.

Розвиток інформаційних і комунікаційних технологій дає змогу широко використати нетрадиційні форми зайнятості – часткову, тимчасову, короткострокову, контрактну, субпідрядну, надомну. Ці форми посилюють і розподіл на ринку праці – на кадрових працівників і маргінальні групи.

У розвинених країнах, де досягнуто досить високого життєвого рівня, відбувається переоцінка відношення до праці і дозвілля, різних форм організації робочого часу. Так, за оцінкою ОЕСР, від 60% до 85% жінок, працюючих за гнучкою системою організації робочого часу, віддають перевагу цьому виду зайнятості [2].

Технічний прогрес, що супроводжується реформою організації виробничого процесу, сприяв зростанню чисельності кваліфікованої, технічно підготовленої робочої сили, здатної освоювати нову складну техніку. Це призвело до зміни професійно-кваліфікаційної структури робочої сили. В її складі збільшувалась частка управлінських кадрів, наукових працівників і інженерно-технічного персоналу. До середини 90-х років ці категорії працівників становили більше 1/3 економічно активного населення у США, Канаді, Великій Британії. У Франції і ФРН – більше ніж 1/4 економічно активного населення.

Технологічна і структурна перебудова галузей економіки, з одного боку, як правило, призводить до зникнення робочих місць, а з іншого – до появи нових вакансій. Проблеми виникають в тому випадку, коли ці зміни не супроводжуються адекватними змінами якості робочої сили, що є однією з причин структурного безробіття.

У 90-ті роки рівень безробіття у світі можна порівнювати тільки з показниками 30-х років. Найсерйозніший стан з безробіттям склався в Європейському Союзі, де з 1975 р. йшов процес безперервного зростання його показників, внаслідок чого кількість безробітних до середини 90-х років зростає майже втричі. Протягом останнього десятиріччя безробіття в ЄС не знижується менш ніж 10%. У 1996 р. 18 млн. європейців були без роботи, що становило 10,9% економічно активного населення ЄС. Безробіття є самою серйозною невирішеною соціальною проблемою держав-учасниць ЄС. Особливо у скрутному становищі знаходяться молоді люди, що вперше виходять на ринок праці. Вельми обмежені перспективи отримання роботи у жінок. В результаті частка молоді серед безробітних у 1996 р. становила 21,8%, а у жінок – 12,6%.

Починаючи з 60-х років низькі темпи економічного зростання в країнах ЄС супроводжувались падінням рівня зайнятості, який у 1997 р. становив 60,4% населення працездатного віку. Навпаки, в США рівень зайнятості в цей період піднявся і нині становить 74,8%. Однією з серйозних проблем стало тривале безробіття (від 12 місяців і більше). Хоча у другій половині 90-х років багатьом країнам ЄС вдалося знизити його рівень, він набагато вищий за показник США і Японії. Так, у 1996 р. середній рівень тривалого безробіття в ЄС становив 48,3%, США – 11%, Японії – 18% [2].

Таким чином, протягом 90-х років, як і в попередньому десятиріччі, безробіття залишається однією з найгостріших соціальних проблем в рамках Європейського Союзу. Її вирішення керівництво ЄС пов'язує з проведенням країнами-учасницями координованої і збалансованої макроекономічної політики з урахуванням її впливу на структуру зайнятості, створення єдиного ринку праці.

Молоді науковці намагаються вивчати окремі аспекти існування ринку праці, різні його сегменти та моделі. Зокрема О.В. Ягірська, вивчаючи ринок праці молоді в Україні, вважає, що він, як такий, здатен відтворювати ефективні соціально-трудові відносини в умовах трансформації економіки нашої держави [7]. А.О. Заглинський, порівнюючи ринок

праці з ринком трудових ресурсів та ринком працездатного населення, доходить висновку про функціонування ринку праці лише як сегменту факторів виробництва [3].

Німецькі автори, які займаються дослідженням національних та регіональних ринків праці, вважають, що найбільш важливими є сфери етики, філософії виробництва, соціологічні чинники працевлаштування, культура управління персоналом. Байшайм М. наводить приклади політичного втручання до функціонування ринків праці. Оертер Р. вивчає ринок праці Німеччини, як систему медичних, економічних, психологічних чинників. Багато німецьких науковців визначають мотивацію як головний чинник розвитку ринку праці [9].

Сьогодні вже легко можна визначити, які чинники впливають на розвиток національного ринку праці в Україні. Їх можна поділити на чинники світового та державного значення. Взаємозв'язок цих чинників подає у своїх працях український економіст Р.В. Михайлішин [5].

Навіть побіжний аналіз його робіт показує, що автор належить до науковців, які не відкидають демографічні та соціально-політичні фактори. Наведені їм чинники пов'язані з трансформаційними процесами та повільністю здійснення реальних економічних реформ, структурної перебудови вітчизняної економіки. Внаслідок низького рівня ефективності функціонування директивно-планової системи в країні сформувалися сектори неформальної та нелегальної зайнятості і розвинулось приховане безробіття, яке штучно підтримувалося урядом за допомогою важелів командного управління, формування ринку праці в Україні супроводжується зростанням масштабів та тривалості безробіття [5].

Ще одним аспектом існування ринку праці є демографічна ситуація в країні. Науковці, аналізуючи сучасну інформацію, доводять, що у стратегічному плануванні економіки та політики держави не можна не враховувати демографічні тенденції. А саме: розвиток неформального та нелегального сегментів ринку праці, як прямий наслідок нелегальної трудової міграції та зайнятості в сфері неформальної економіки. Мається на увазі зростання кількості біженців з країн Середньої Азії, Закавказзя та Близького Сходу до країн Європи і їх транзит через Україну. І.І. Афанасьєв, автор статті "Кем будут управлять украинские лидеры в XXI ст.?" [1], не жартуючи, вважає, що управлінці України через 15–20 років змушені будуть мати справу з підлеглими, 25% яких будуть вихідцями з Азії. Тобто для України дуже гостро постає проблема міграції, особливо нелегальної.

У вирішенні проблем зайнятості та безробіття, реформування ринку праці та його сегментації, усуненні нелегальної міграції та зменшення частки неформальної економіки зацікавлені великі верстви населення, тому не випадково стільки науковців розглядає проблеми формування сучасного світового та національного ринку праці. Пошук шляхів створення сприятливих умов функціонування єдиного ринку праці постає зараз однією з головних проблем у діяльності ЄС. Становлення ринку праці в Україні характеризується низкою особливостей. Наприклад, повільною структурною перебудовою економіки, неефективним роздержавленням та приватизацією, слабким розвитком малого та середнього бізнесу, тенденцією до падіння зайнятості. В контексті сучасних процесів глобалізації та бажання України стати повноправним членом Європейського Союзу важко переоцінювати результати наукових досліджень різних авторів у сфері ринку праці та його сегментів. Різне ставлення вчених та науковців до проблем функціонування світового та національних ринків праці дає змогу детально вивчити окремі проблеми, що стосуються саме нашої держави. Збільшення кількості безробітних, поділення ринку праці на сегменти, інтеграція капіталу, зростання

нелегальної міграції – все це є сучасними наслідками глобалізації економічних відносин світу, але й питаннями, які необхідно вирішувати на державному рівні.

Література.

1. Афанасьев И. И. Кем будут управлять украинские лидеры в XXI ст.? // Персонал. – 2001. – №2. – С. 26-30.
2. Біляцький С. В. Нові світові тенденції на ринку праці // Україна: аспекти праці. – 2002. – №4. – С. 3-7.
3. Заглинський А. О. Проблеми розвитку ринкових відносин у сфері зайнятості трудових ресурсів. – Рівне: ППФ “Волинські обереги”, 2002. – 399 с.
4. Кучуков Р. В., Савка А. А. Некоторые особенности процессов глобализации // Экономист. – М. – 2003. – №5. – С. 40-46.
5. Михайлішин Р. В. Формування національного ринку праці в умовах перехідної економіки України: Дис... канд. ек. наук: 08. 01. 01. / Львівський національний університет І. Франка. – Львів, 2000. – 215 арк.
6. Пастернак-Таранушенко Г. А. Демографічна складова економічної безпеки // Вісн. НАН України. – 1995. – №11-12. – С. 26-32.
7. Ягірська О. В. Становлення ринку праці молоді в трансформаційній економіці: Дис... канд. ек. наук: 08. 01. 01. / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 229 арк.
8. Detzer Kurt A. Homo oeconomicus und homo faber – dominierte Menschenbilder in Wirtschaft und Technik? – Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1999. – 572 S.
9. Oerter R. Menschenbilder in der modernen Gesellschaft: Konzeption des Menschen in Wissenschaft, Bildung, Kunst und Wirtschaft. – Stutt.: Enke, 1999. – 202 S.

Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. *Задосю А.О.* 12.09.03

Надійшло до редакції
27.08.03